

**ALANYA-İNCİRKIRI GELENEKSEL KIRSAL MİMARİSİNDE
DOĞA-KÜLTÜR İLİŞKİSİ****NATURE-CULTURE RELATION IN THE TRADITIONAL RURAL
ARCHITECTURE OF İNCİRKIRI (ALANYA)***Kemal Reha KAVAS****Özet:**

Türkiye'nin Güneybatı Anadolu Bölgesi'nde kıyıya paralel olarak uzanan Toros Sıradağlarının Akdeniz'e bakan güney yamaçlarında bulunan kırsal yerleşimler geleneksel Anadolu mimarisinin zengin örneklerini sunmaktadır. Alanya kent merkezinin yaklaşık 10 km. batısında, Toros sıradağlarının kıyı bandına yaklaştığı bölgedeki bir yamaç üzerinde konumlanan İncirkırı Mevkii'nde "Alara" olarak adlandırılan yerleşim merkezi bu örneklerden biridir. Bu çalışmada yerleşimin fiziksel dokusu hakkında genel bilgiler verilerek bu dokudan seçilen tipik bir konutun detaylı incelemesiyle mimarinin doğa-kültür ilişkisindeki rolü hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

2010 Ocak ayı itibarı ile 7 adet haneden oluşan yerleşimde yapılan yerinde tespit çalışmaları neticesinde geleneksel Türk mimarisinde çevre-kültür ilişkileri hakkında açıklayıcı fikirler veren mimari örnekler ulaşılmıştır. Ortak bir mekânsal tipolojiye sahip olan bu örnekler, yönleri, eğimli araziye yerleşim biçimleri, kapalı-yarı açık ve açık mekânlar arasındaki geçirgenlikleri, mekânsal organizasyonları, işlevsel şemaları, doğal malzemeleri kullanım biçimleri ve yapı teknikleri açısından yöreye has mimari özellikler yansıtmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Doğa, Akdeniz, Kırsal Mimari, Güneybatı Türkiye, Anadolu, Alanya, Alara, İncirkırı.

Abstract:

The rural settlements situated at the South-facing outskirts of the Taurus Mountain Chain of Southwestern Turkey constitute rich examples of traditional architecture of Anatolia. "Alara", is an example for these kind of settlements. Its location is at 10 km. to the west of Alanya. It is situated at the region called "İncirkırı," which is marked by a South-facing hillside where the Mediterranean coast comes closer to the Mountains. This study explores the role of architecture in the nature-culture relations through a detailed analysis of a typical dwelling selected amongst the architectural units of the settlement.

* Öğr. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Mimarlık Bölümü – Antalya
krkavas@gmail.com

As a result of our research undertaken during January 2010, it is found out that the small rural settlement is composed of seven dwellings which give comprehensive information about the nature-culture relations in traditional Turkish architecture. The dwellings, which have a common typological layout, reflect site-specific architectural features related with their directions, settlement patterns on the slopy terrain, fluency between closed, semi-closed and open spaces, spatial organizations, functional diagrams, use of materials and construction techniques.

Key words: Culture, Nature, Mediterranean, Rural Architecture, SW Turkey, Anatolia, Alanya, Alara, İncirkırı.

Giriş

Derin bir tarihe sahip olan Akdeniz havzasında kültürlerin fiziksel biçimlenişi coğrafi özellikler ile yakın ilişki içerisinde gerçekleşmiştir. Topoğrafya, iklim, bitki örtüsü (flora) ve fauna vb. doğal veriler ile inanç biçimleri, doğaya yaklaşım tarzları vb. kültürel verilerin bileşimi ışığında mimari biçimlenişlerini oluşturan insanoğlunun barınma ve yaşamda kalma mücadelesi Akdeniz coğrafyasının farklı köşelerindeki değişik veriler ışığında farklı formlarda teşkil edilmiştir (Hughes, 2005).

Mimari formların doğal ve kültürel veriler ışığında sentezlenmesine sahne olan fiziksel bağlam Akdeniz coğrafyasında kıyı bandı – dağlık kesim – ana kara arasındaki değişik kesitler ile vücut bulur. Global ölçekteki önemli sıradağ kitlelerinden biri olan Alp-Himalaya Sistemi Orta Avrupa ve Kuzey İtalya’dan başlayarak Balkanlar ve Güney Anadolu üzerinden Akdeniz ile zengin ilişkiler kurar ve Asya kıtasına ulaşır. İnsanlık tarihinde Akdeniz’deki Alp-Himalaya sistemi ve bu üst sistemin Anadolu’daki uzantısı olan Toros Sıradağları boyunca kıyı-dağ-plato kesitlerinin çeşitliliği bağlamında zengin yerleşim kalıpları ve mimari doku oluşumu gerçekleşmiştir.

Bu çalışma, sözü edilen yerleşimler sisteminin Türkiye sınırları içerisinde ve Güneybatı Anadolu Bölgesi’nde, Antalya İli Alanya İlçesi civarında oluşmuş bir örneğine odaklanmaktadır. Bu bölgenin ortak coğrafi özelliği Toros Sıradağlarının kıyıya paralel olarak uzanması ve kıyı bandını genellikle dar bir bölgeye hapsedmesidir. Öyle ki, güncel durumları ile Kaş kent merkezi, Olympos antik yerleşimi ya da Alanya kent merkezinin batı girişinde olduğu gibi, dağlar kimi zaman hiçbir kıyı bandının oluşumuna izin vermeden doğrudan Akdeniz ile buluşurlar.

Harita 1: Alanya İlçesi'nin Coğrafi Konumu (Türkiye Siyasi Haritası, Gürbüz Yayınları, İstanbul 2010)

Bu bağlamda dağ – deniz ilişkisinin neredeyse dolaysız bir şekilde gerçekleştiği çarpıcı coğrafyalardan biri de Alanya ilçe merkezinin batı girişidir (Harita 1). Alanya kent merkezinin yaklaşık 10 km. batısında, Toros sıradağlarının kıyı bandına yaklaştığı bölgede Torosların Akdeniz'e bakan güney-güneydoğu yamaçları üzerinde konumlanmış İncirkırı Mevkii'nde "Alara" olarak adlandırılan yerleşim merkezi geleneksel Anadolu mimarisinin zengin örneklerini sunmaktadır. 2010 Ocak ayında Alanya ilçesinin İncirkırı mevkiinde 7 adet haneden oluşan yerleşimde yaptığımız yerinde tespit çalışmaları neticesinde geleneksel Türk mimarisinde çevre-kültür ilişkileri hakkında açıklayıcı fikirler veren mimari örnekler ulaşılmıştır.¹ Bu örnekler, yönleri, eğimli araziye yerleşim biçimleri, kapalı-yarı açık ve açık mekânlar arasındaki geçirgenlikleri, mekânsal organizasyonları, işlevsel şemaları, doğal malzemeleri kullanım biçimleri ve yapı teknikleri açılarından yöreye has mimari özellikler yansıtmaktadır. Bu çalışmada İncirkırı yerleşiminin fiziksel dokusu hakkında genel bilgiler verilerek bu dokudan seçilen tipik bir konutun detaylı incelemesiyle mimarının doğa-kültür ilişkisindeki rolü hakkında değerlendirmeler yapılmaktadır.

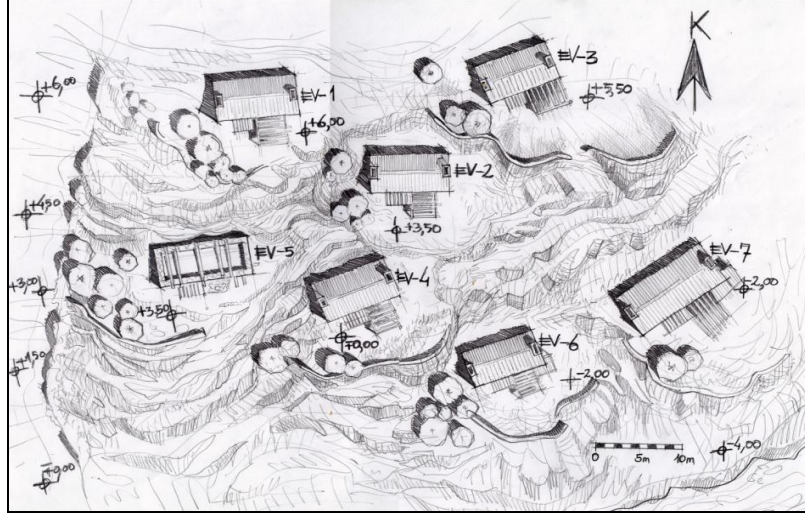
1. İncirkırı'nda Yerleşme ve Mimarlık

1.1. Yerleşim Dokusu

İncirkırı Mevkii sosyal ve coğrafi girdilerle uyum içerisinde bir yerleşim dokusuna sahiptir. Bu mevkide tespit edilen yedi adet iki katlı

¹ Söz konusu ölçüm ve tespitler Ocak 2010'da Sn. Prof. Dr. Bekir DENİZ ile birlikte yapılmıştır.

geleneksel konuttan oluşan yapı kümesi doğanın konturlarıyla bütünleşmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Alanya-İncirkırı Mevkii 'nde tespit edilen 7 hanelik Alara Kırsal Yerleşmesinin Vaziyet Planı (Tespitler: Prof. Dr. Bekir DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K. R. KAVAS)

Eğime uygun şekilde konumlanan yapılar Vaziyet Planında -4,00 kotu olarak gösterilen seviyedeki ırmağa yönelmişlerdir. Çevreyi şekillendirici bir doğal öge olan ırmak, aynı zamanda yerleşim için temel su kaynağıdır. Evlerin yerleştiği plan bir dikdörtgen olarak düşünüldüğünde eğime dik yöndeki kenarı yaklaşık 50 metre uzunluğa sahip olur. 50 metrelik kenar boyunca kot farkının ırmaktan kuzeye doğru yaklaşık 10 metre olduğu tespit edilmiş ve bu durum Vaziyet Planı'nda -4,00 ile +6,00 kotları arasındaki değişim ile ifade edilerek her evi üçüncü boyutta doğru konumlandırabilmek için gerekli kotlar verilmiştir. Bu durumda arazide yaklaşık %20'lik bir eğim olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yerleşim için güney ve güneydoğuya bakan bir eğim seçilerek güneş enerjisinin verimli kullanımı açısından ideal bir yönelme sağlanmıştır. Bu bütünleşmede temel ilke yaşam mekânlarının güneşe döndürülmesi ve bu kapalı hacimlerin gene güneye bakan yarı açık ve açık mekânlar ile desteklenmesidir. Ahşap hatıllı yığma duvarlardan teşkil edilen sistem doğal malzeme kaynaklarının verimli kullanımıyla çağımızın önemli temalarından olan “sürdürülebilir mimari” için de tarihsel bir referans oluşturmaktadır².

² Göksu, Çetin. (1999). *Güneş Kent*, Ankara: Göksu Yayınları, s. 22.

İncirkırı yerleşimi hem kavramsal hem de fiziksel boyutlarda yaşayan bir organizmadır. Yerleşimde kullanılan yapı malzemeleri hiçbir endüstriyel süreçten geçirilmemiş ve basit işlemler

Bu mevkiye ismini verdiği düşünülen incir ağaçları yoğun olarak yapıları çevrelemektedir (Foto 1).

Foto 1: İncirkırı Yerleşimi'nde Yapı-Çevre Bütünleşmesi (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

İncir ağaçları ile birlikte yöredeki Akdeniz ikliminin elverdiği ölçüde yetişen meyve ağaçlarının bilinçli bir şekilde konutların güneybatılarında yoğunlaşmaktadır (Şekil 1). Ağaçların bu konumu özellikle yaz aylarında öğleden sonraları güneşin olumsuz etkilerinden korur. İncirkırı'ndaki yapılar kümesi, büyük ölçüde korunmuş bir mimari doku sunmaktadır. Bu dokuda masif konut yapıları ve onları saran hafif ahşap çerçeve sistemleri çevresel etkenlerle ilişki içerisine girerek kullanıcıları için gerekli yaşam standartlarını sağlamışlardır. Doğal konturlara uyumlu yönlerde inşa edilen istinat duvarları belirli yerlerde dik bir eğim arz eden araziye teraslandırılarak konut birimlerinin yakın çevrelerindeki yarı açık ve açık mekânları tarif etmektedirler (Şekil 1). Tüm bu olgular göz önüne alındığında geleneksel mimarinin salt barınma birimlerinin tasarım ve inşasından ibaret olmadığı, bunun tersine, doğanın topyekûn tasarlandığı bir kültürel ifade biçimi olduğu anlaşılabilir. Bir başka deyişle, yörenin kırsal-geleneksel mimarisi bir tür çevre tasarımıdır.

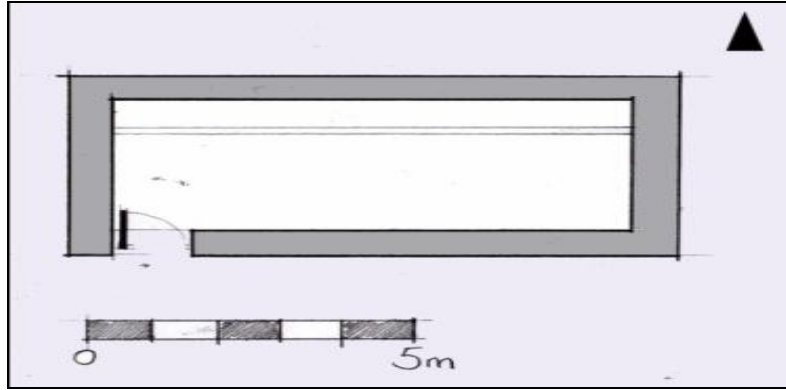
Alanya-İncirkırı Mevkii geleneksel-kırsal mimarisindeki çevre-kültür ilişkisine odaklandığımız bu inceleme gösteriyor ki bu örnekte kültür – doğa ayrımı keskin değildir (Foto 1). Düşük yerleşim yoğunluğu ve doğal yapı

dışında neredeyse hiç işlenmemiş doğa parçalarıdır. Göksu'nun tanımıyla her yerleşme sadece ve sadece güneş sistemi kapsamında ve çevresiyle enerji alış verişinde düşünülebilecek bir enerji olgusudur.

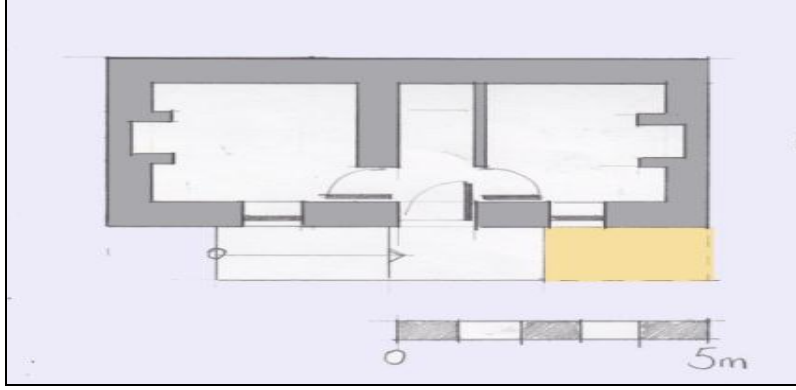
malzemeleri doğanın bir parçası haline gelen bir yapılar kümesi oluşturmuştur. Yapıların tarihçeleri hakkında yeterli bilgilere ulaşılamamışsa da onların salt fiziksel varlıkları çok şey anlatmaktadır. Burada tespit edilen yerleşim asırlarca geriye giden ve özgün çevresel koşullara başarılı bir şekilde adapte olan bir kültürün mimari motifleridir.

1.2. Tipolojik İnceleme

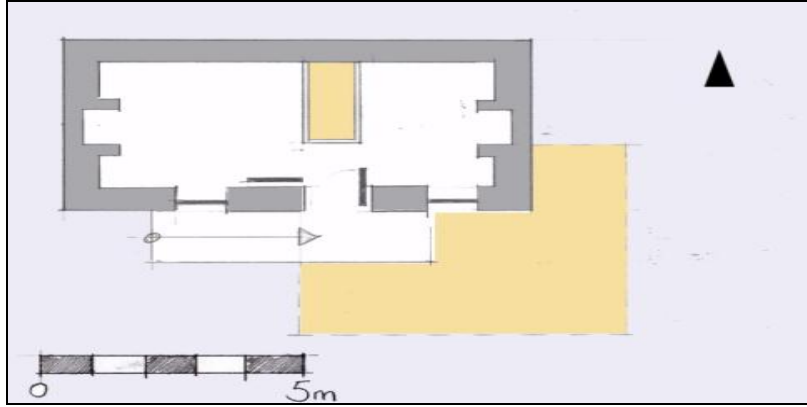
İncirkırı – Alara Köyü’nde tespit edilen 7 adet geleneksel konut ortak bir tipolojik modelin varyasyonlarıdır. Plan düzeyinde şematik olarak bakıldığında konutların zemin katlarının tamamının ahır olarak kullanıldığı (Şekil 2), yaşam – yatma mekânlarının bulunduğu üst katlarına güney cephesinde binaya yapışık 14-15 rıhtlı dış merdivenden çıkıldığı (Şekil 3, 4, 5), üst katların ikişer odaya sahip olduğu, bu odaların yığma duvar veya ahşaptan teşkil edilen mimari elemanlar ile bölüdüğü (Şekil 3, 4, 5), bazı durumlarda bu iki odanın bir tuvalet veya depo ile desteklendiği anlaşılmaktadır (Şekil 5). Ayrıca yapıların bazılarının döşeme seviyelerinden ahşap kirişlerin güney ve doğu cephelerde dışarı doğru yaptığı çıkmalar, geçmişte buralarda çeşitli terasların / yarı açık mekânların bulunduğunu göstermektedir. (Foto 2) Bu durum da evlerin tamamının güney yönlerinde dışı doğru mekânsal açılımlar olduğuna işaret eder (Foto 3).

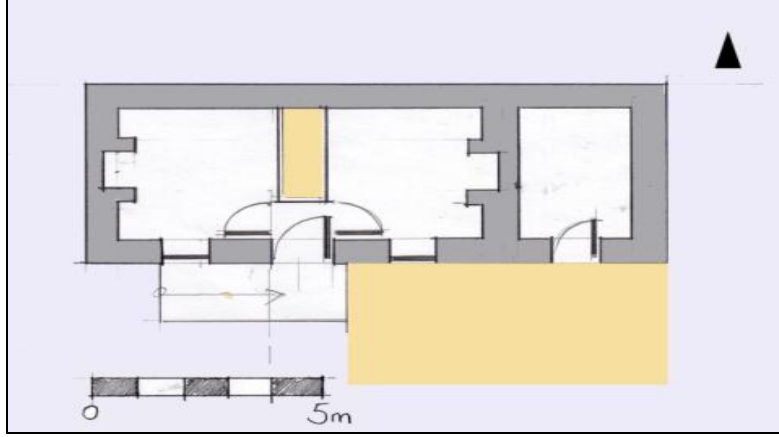
Şekil 2: İncirkırı Evleri’nde Bodrum Kat Tipolojisi (Şema 7 hane için de geçerlidir, Ölçüm: B. DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K. R. KAVAS)

Şekil 3: Mekânsal tarifi yığma iç duvarlar ile yapıldığı 2 odalı üst kat planı (Ev-1, Ölçüm: B. DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K.R.KAVAS)

Şekil 4: Mekânsal tarifi ahşap bölücü eleman ile yapıldığı ve ahşap teras ile dış mekâna açılım sağlanmış 2 odalı üst kat planı (Ev-4, Ölçüm: B. DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K. R. KAVAS)

Şekil 5: 2 odanın bir tuvalet / depo ile desteklendiği üst kat planı (Ev-7, Ölçüm: B. DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K. R. KAVAS)

Foto 2: Ahşap kirişlerin döşeme seviyelerinden güney ve doğu cephelerde dışarı doğru yaptığı çıkımlar (Ev-2) (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

Foto 3: Güney yönündeki mekânsal açılımlar (Ev-2) (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

Bu açılımlar ahşap elemanlar ile teşkil edildiğinden yağma duvarlar kadar dayanıklı olmayıp yıkılmış ve günümüze ulaşamamışlardır. Buna rağmen malzeme yapısı ve işçiliği açılarından daha sonra eklendikleri tahmin edilen ahşap çıkmalar yapıların orijinal dış merdivenlerine eklenmiş durumdadırlar. Köylülere sorulduğunda net bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte burada özel bir kurumun kaymakamlık izniyle yapmaya çalıştığı bir turizm faaliyeti için yeni eklemeler yapıldığı öğrenilmiştir. Bu konuda herhangi bir gelişme tespit edilmemiştir.

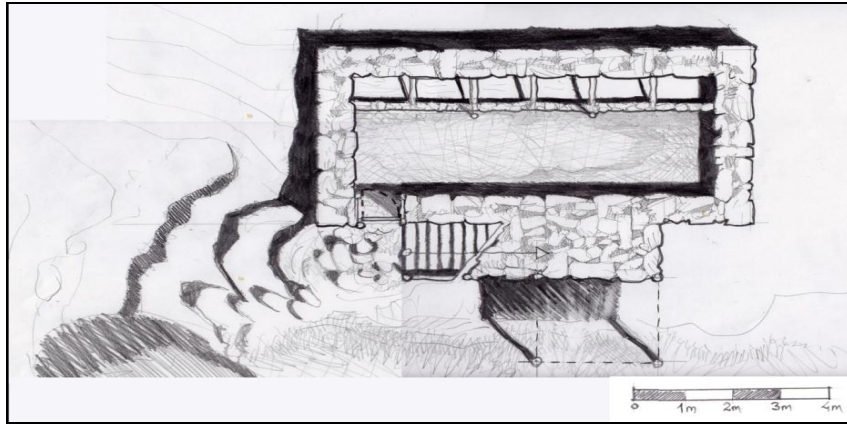
Evleri daha detaylı olarak incelemek maksadıyla bir vaziyet planı oluşturularak numaralandırma yapılmıştır. Oda ölçüleri içten net ölçüler ve evler için verilen total ölçüler dıştan olmak üzere ana hatlarıyla bir inceleme yapılırsa:

i. Ev-1'in dıştan ölçüleri 478 x 965 cm. olup üst kat planı yanlarda 328 x 340 cm. ölçülerinde iki adet oda ile ortada 115 x 245 cm. ölçülerinde yemek hazırlama tezgâhı içeren bir mekândan oluşur. İç mekânları tarif eden ayıraçlardan birinin yağma duvar, diğerinin ahşaptan teşkil edildiği gözlenir (Şekil 5).

ii. Ev-2'nin dıştan ölçüleri 446 x 908 cm. olup güncel durumunda üst katta herhangi bir mekânsal ayıraç olmadığı görülür. Fakat yerleşimin genelindeki tipolojik incelemeden anlaşılmaktadır ki bu katta muhtemelen iki adet 334 x 296 cm. ölçülerinde oda bulunmaktaydı.

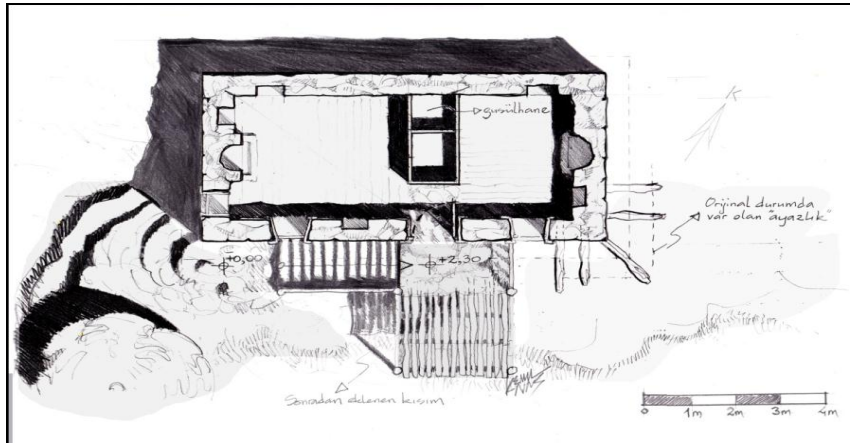
iii. Ev-3'ün dıştan ölçüleri 480 x 884 cm. olup güncel durumunda üst katta herhangi bir mekânsal ayıraç olmadığı görülür. Fakat, Ev-2'ye benzer olarak burada da muhtemelen iki adet 330 x 297 cm. ölçülerinde oda bulunmaktaydı.

iv. Ev-4'ün dıştan ölçüleri 500 x 902 cm. olup üst kat planı yüklük ve gusülhane içeren ahşap bir mekânsal ayıraç ile tarifenmiş biri 350 x 383 cm. diğeri de 350 x 228 cm. ölçülerinde iki adet oda içerir (Şekil 4). Bu yapı ilerleyen kısımda detayıyla incelenmiştir (Şekil 6, 7).

280

Şekil 6: Ev-4 / Zemin Kat Planı (Ölçüm: B. DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K. R. KAVAS)

Şekil 7: Ev-4 / Üst Kat Planı (Ölçüm: B. DENİZ ve K. R. KAVAS, Çizim: K. R. KAVAS)

v. Ev-5'in dıştan ölçüleri 498 x 1.110 cm. olup üst katın tamamen tahrip olduğu, sadece ahır olarak kullanılan zemin katın ayakta olduğu görülmüştür. Bu ev muhtemelen 7. Eve benzer bir planda iki oda ve bir mutfakçıktan oluşmaktaydı.

vi. Ev-6'nın dıştan ölçüleri 435 x 830 cm. olup üst kat planı biri 345 x 345 cm., diğeri de 345 x 223 cm. ölçülerinde iki adet odadan oluşur. Bu yapının taş örgüsü üzerinde kazılı olan Hicri "1246" tarihine rastlanmıştır. Bu tarih Miladi olarak yaklaşık 1923'lere tekabül etmektedir.

vii. Ev-7'nin dıştan ölçüleri 535 x 1.288 cm. olup üst kat planı ikisi de yaklaşık 385 x 395 cm., ölçülerinde yan yana iki oda ile bunların doğusuna eklenmiş 385 x 265 ölçülerinde bir ıslak mekandan oluşur (Şekil 5).

1.3. Çevre-Kültür İlişkilerinin Mimari Boyutları

1.3.1. Yapı Malzeme ve Teknikleri

İncirkırı örneği, birçok geleneksel Anadolu mimarisi örneğinde olduğu gibi (Aran, 2000), sağlıklı, doğal havalandırmalı ve konfor düzeyinin ekonomik ve çevre dostu yollarla yaratıcı bir şekilde sağlandığı iklimle dengeli mekânlar sunmaktadır. Bu mekânların yapı malzeme ve teknikleri bağlamında temsil ettiği çevre-kültür ilişkilerinde şu nokta vurgulanmalıdır: Geleneksel yapı sanatının incelikleri sayesinde mimari bir içe kapanma / dışarıdan kopma değildir. Duvar kavramsal olarak iç – dış ayrımını sağlayan, katı / boşluksuz / homojen bir ayıraç değildir. Geleneksel duvar, iç mekânın havasının düzenli olarak tazelenmesini sağlar. Duvar kesitindeki sayısız hava boşluğu yalıtım ve ısı depolaması için olumlu katkı sağlar. Duvar yaşayan bir organizma gibi nefes alır verir.

Kesin bir iç mekân – dış mekân ayrımı dikte edilmemekle beraber, aksine bu iki mekân birbiriyle güçlü bir şekilde ilişkilendirilmektedir (Şekil 1, Foto 1). Anadolu geleneğindeki duvarın kesiti yüzde yüz katı ve homojen değildir. Anadolu'nun tarihi coğrafyasındaki bir çok yerleşmeye dair fiziksel kalıntılar yapı sistemlerinde ahşap, taş ve kerpiç gibi geleneksel malzemelerin bir arada kullanıldığını göstermektedir (Naumann, 1991). Her şeyden önce duvar kesitini etkileyen kuvvetler heterojen bir dağılım gösterir ve bu yüzden belirli kuvvetler belirli bölgelerde yoğunlaşmalara ve deformasyonlara neden olacağından malzeme ve teknik farklılıkları doğmuştur.

Öyleyse, geleneksel duvar birçok malzemenin bileşkesinden oluşur. İncirkırı'ndaki ahşap hatıllı yığma taş sistem bunun bir örneğidir (Foto 3). Duvarın yapısına giren değişik özellikteki malzemeler birbirlerine kilitlenerek ve birbirlerini destekleyerek yapının dayanıklılığını sağlarlar. Kaliteli ve dayanıklı malzeme yokluğu doğadaki işlenmemiş taş ve ahşabın akıllıca bir araya getirilmesini teşvik etmiş ve sürdürülebilirliği sağlamıştır.

Yıkılan binaların parçaları tamamıyla doğal malzemeler olduğundan bunlar mükemmel bir geri dönüşüm süreci ile doğaya karışır veya yeni binaların yapımında tekrar kullanılırlar. Malzeme harcamasında da ekonomik davranmak esastır.

Özetle, yapı malzeme ve teknikleri açısından düşünüldüğünde İncirkırı geleneksel kırsal mimarisi çevre-kültür bütünleşmesinin yalın bir fiziksel ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu ifade biçimi insan yerleşimi ile birlikte çevrenin barınma ve yaşamsal kaliteyi zenginleştirmeye dönük bir şekilde doğa ile barışık ve bütünleşik estetik değer kazanmasına iyi bir örnek oluşturmaktadır (Gürsoy, 2004 ve Erzen, 2006).

1.3.2. Mekânsal Organizasyon

Tipolojik incelemenin de göstermiş olduğu gibi İncirkırı köy evleri yaklaşık 5 x 10 m.'lik bir taban alanına sahip iki katlı ve beşik çatı örtüsüne sahip ve üst katlarında yaklaşık 3,50 x 3,50 m. boyutlarında yaşam birimlerine sahip mekânsal organizasyonlardır mm (Şekil 2, 3, 4, 5).

Sözkonusu tipolojik analiz durum tespitine ilişkin faydalı bir aşama olmakla beraber mimariyi kültür-doğa ilişkisi bağlamında tanıyabilmek için yetersizdir. Geçmişte sanat tarihinin bir kolu olarak görülen mimarlık tarihinde tipolojik analizler baskın metodolojik çerçeveyi kurmaktaydı.³ Buna karşın 20. yy.'ın özellikle ikinci yarısından itibaren bağımsız bir disiplin olarak inkişaf eden mimarlık tarihi yazımında mimari ürün çevreden yalıtılmış bir sanat objesi olarak değil doğal çevresiyle ve içinde vücut bulduğu kültür ile sıkı ilişkiler içerisinde var olan bir kültürel ifade biçimi olarak incelenmeye başlamıştır (Kavas, 2009b).

Yukarıda ifade edilen çağdaş mimarlık tarihi kuramına paralel bir anlayışı benimseyen bu çalışmada İncirkırı evleri içinde filizlendikleri doğal çevre ve kültürel temeller ışığında değerlendirilmektedir. Kalıplaşmış tipolojik çizimlerin (Şekil 2, 3, 4, 5) tersine bu kırsal yerleşim doğa – mimari birim arasındaki ilişkileri de gösterir. Yazarın orijinal çizimleri (Şekil 1, 6, 7) alışılmış mimari plan ve kesit dilini doğal ve kültürel etkenler ile harmanlayarak çağdaş bakış açısını yorumlamaktadır⁴. Mekânsal

³ Sanat Tarihi'nde kalıplaşmış tipolojik yöntem ve mimari örneklere uygulanışı hakkında kapsamlı bilgi için:

Kavas, Kemal Reha (2009b) "Sanat Tarihi-Mimarlık Tarihi Arasındaki Değişen İlişkilerin Sivil Konut Mimarisi Araştırmaları Bağlamında Değerlendirilmesi, *Akdeniz-Sanat Dergisi Sayı:4*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, s. 37-46.

⁴ Kavas, Kemal Reha (2009a) *Akdeniz Dağlık Yerleşimindeki Kırsal Mimari Geleneğe Çevre Estetiği: Ürünlü Örneği*, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanma kararı alınmış Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Jale Erzen) Ankara: ODTÜ S.B.E. Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı.

Yazar söz konusu çizim yaklaşımını Mimarlık Tarihi alanında ürettiği Doktora Teziyle çok detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu yaklaşımın kuramsal temelleri de tezde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu doktora tezi Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmak üzere kabul edilmiştir. Eser basım aşamasındadır.

organizasyonun iç-dış ilişkilerini de kapsadığı mimari inceleme neticesinde İncirkırı yerleşimindeki en önemli mimari öğenin yarı-açık mekânları teşkil eden ahşap teraslar olduğu görülmüştür (Foto 2, 3).

İnceleme yapılan mevkiye komşu olan Akseki ve İbradı ilçelerindeki kırsal örneklerde halk dilinde “ayazlık” olarak nitelenen ve bir nevi “dış hayat” halini alan teraslar hava akımları ve güneş ışınları ile kurduğu ilişkiler ile serinleme ve gölgeleme etkileri yaratır. Kışları bunun aksi bir mekanizma işleyerek güneş ışınlarını yaşama alanına azami ölçüde çekmeye ve azami enerji kazanımı yaratmaya çalışır. Bu iki mekanizma birbiri ile uyum içerisinde çalışır. Aynı yığma duvar, mevsime göre soğuk rüzgârlardan koruma etkili veya gerektiğinde güneş enerjisi depolama kapasiteli olarak kullanılabilir. Sadece yığma duvar değil, diğer tüm mimari elemanlar iklime göre değişen rolleri açısından ve güneş enerjisi perspektifinden incelenmelidir.

Mekânsal organizasyon bir önceki kısımda incelenen yapı malzeme-sistemlerindeki varyasyonlar ile bütünleşik olarak şekillenmiştir. Kuzey yönünde sağır yığma duvarlar ile masif bir yüz oluşurken güney ve doğu yönlerinde cephelerdeki ahşap kullanımı artarak şeffaflaşma sağlanmış ve teraslar ile dış mekâna açılım sağlanmıştır. Bir sonraki kısımda da ifade edileceği gibi İncirkırı yerleşim dokusundan örnek olarak seçilen Ev-4 bu makalede daha detaylı olarak çizilerek incelenmiştir. Mekânsal organizasyon – yapı teknikleri arasında sözü edilen ilişkide Ev-4 çizimlerinde açıkça görülmektedir (Şekil 6, 7).

1.3.3. Mimari Öğeler

1.3.3.1. Çatı Sistemi

Çatılar doğa-kültür ilişkisinin mimari boyutunu en etkili şekilde vurgulayan öğelerdir. Anadolu'nun güneybatı Akdeniz kıyılarının derinliklerinde yer alan Toroslarda çatı sistemlerine malzeme kaynağı olmuş sedir ağaçları hakkında Roma Dönemi'ne kadar giden kaynaklar bulunur (Meiggs, 1982 ve Hughes, 2005). Sedir ağacı tarih boyunca özellikle yapı sistemlerinde ana taşıyıcı elemanların üretiminde ve gemi yapımında kullanılmıştır. Ana taşıyıcılar az bir işleme ile kütükler halinde kullanıldığında Batı Toroslar yöresinde bu elemanlara “döver” denmektedir. İncirkırı'ndaki Ev-4'te de “döver” şeklinde kullanım görülür. Beşik çatıyı oluşturan konstrüktif elemanlar doğal hallerinde “döver” şekillerinde kullanılmış olup çatı sistemi hâlihazırdaki konumu itibarı ile açık bir şekilde gözlenmektedir (Foto 4). Bu durum geleneksel-kırsal mimarimizdeki doğa-kültür ara kesitleri için güzel örnekler sunmaktadır.

Foto 4: atı Konstrüksiyonu (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

1.3.3.2. Döşeme Sistemi

atı sisteminde olduğu gibi döşeme sistemi de “döver” adı verilen ahşap elemanlardan teşkil edilmiştir (Kavas, 2009a). Döşemeleri oluşturan konstrüktif sistem, çatılarda olduğu gibi, tavanlarda da açık bir şekilde okunmaktadır (Foto 5). Ahşap döşeme kirişleri yığma duvarın bünyesindeki ahşap hatıllar ile bütünleşik bir şekilde kararlı bir yapı sistemi oluştururlar. Mekânsal organizasyon içerisinde mekân tarifleyicisi ve sınırlayıcısı olarak kullanılan bu kirişler dışa doğru uzanarak yarı-açık ve açık mekânları üretirler. Bu kirişlerin kalıntıları İncirkırı’ndaki bazı yapılarda halen gözlenmektedir (Foto 2). Bu organizasyonlar içerisinde kültürün fiziksel ifadesi olan mimari birimlerin doğaya açılımlarını düzenleyen elemanlar olarak öne çıkan döşeme sisteminin kirişleri yapı-doğa bütünleşmesi içerisinde önemli bir konuma sahiptirler.

Foto 5: Ahşap döşeme kirişleri (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

1.3.3.3. İç Donatılar

İncirkırı geleneksel-kırsal evlerindeki iç donatı elemanları ve odaların boyutsal özellikleri Anadolu'nun genelinde takip edilebilen geleneksel Türk evlerindeki tipolojik özellikler ile uyum sergilemektedirler (Foto 6).

285

Foto 6: Geleneksel Türk Evleri'ndeki Ortak İç Donatı Öğelerinden Örnekler (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

Ocak-baca ilişkileri ve duvarda nişler ve mekansal ayıraç olarak yüklükler ile düzenlenen tefriş özellikleri ortak ilkeler doğrultusunda şekillenmiş olup bu ana temaların yöresel varyasyonlar görülebilmektedir.

Aslında iç donatı elemanlarındaki bu ortak özellikler mimarlık tarihi araştırmalarında bir Türk Evi tipolojisinin oluşturulması açısından ana nirengi noktası olmuştur (Aksoy, 1963 ; Küçükerman, 1973 ; Kuban, 1995 ; Bektaş, 2007). Ev-4’te görüldüğü gibi iç donatı elemanları ana mekânsal ayraçlar olarak mekân tanımını sağlayan öğelere de dönüşürler (Şekil 7). Bunun yanında 70 cm.’den 100 cm.’e kadar değişkenlik gösteren derinlikleriyle işlevsel olarak da zenginlikler taşırlar. Söz konusu ahşap iç donatılar içlerinde “yüklük” ve “gusülhane” fonksiyonlarını taşırlar. Türk evinin mekânlarında işlevsel çerçevede esneklik sağlayan yüklükler gece-gündüz değişiklikler gösteren tefriş düzenlemelerini sağlayan taşınabilir elemanların depolanmasını sağlar. Gusülhane de yıkanma işlevinin kültürel bir varyasyonu olarak Türk evinin özgün öğelerinden biridir. Anadolu’nun birçok bölgesinde ortak olan bu özellikler günümüze kadar pek çok araştırmaya konu olduğundan burada tekrara gerek yoktur (İmamoğlu, 2006).

Bu makale kapsamında önemli olan nokta ise İncirkırı’nın bulunduğu yöreye özgü iç donatı özellikleridir. Bu iç donatı elemanları Ev-4’ün de aralarında bulunduğu 7 konutun tamamında da öne çıkan yemlik ve kilit sistemleridir:

1.3.3.4. Yemlik Sistemi

İncirkırı köy evlerinin zemin katları ahır olarak kullanılmaktaydı. Bu seviyede güney duvarında ve genelde güneybatı köşesinden geniş bir kapı bulunur. Kuzey duvarının bazen büyük bir bölümü bazen de tamamı boyunca ikinci bir alçak duvar çekilerek aradaki boşlukta bir yemlik / yalak oluşturulmaktaydı. Yığma dış duvarların hatıllarına dik yönde bağlanan ikincil hatıllar bir iskelet oluştururlar (Şekil 6, Foto 7). Bu hatılların arası taş ile örülerek söz konusu yemlik / yalak oluşur. İncirkırı Köyü’nde olduğu gibi yakın çevredeki yerleşimlerde de bu iç donatı öğesine “bahna” adı verilmektedir (Kavas, 2009a).

Foto 7: Geleneksel Yemlik Sistemi, Ev-1 Zemin Kat (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

1.3.3.5. Kilit Sistemi

İncirkırı köy evlerinin zemin katlarındaki güney cephesinde güneybatı köşesinde bulunan kapılarda yöreye özgü geleneksel bir kilit sistemi kullanılmaktaydı. Ev-4’te de bulunan bu detay kültür hakkında önemli bilgiler vermektedir (Foto 8). Bu sistemde kapı kasası boyunca bel seviyesinde esnek bir ahşap kasnak monte edilir. Bu kasnak dış mekâna bakan ucunda parmağın girebileceği bir delik ve kapı kanadını kilitleyebilme özelliğine sahip bir tırnak ile sınırlandırılmıştır. Dıştaki uç hareketliken içteki uç kapı kasasına sabitlenmiştir. Dışarıdan deliğe basılması ile kasnak hareket ederek tırnağı boşa çıkartır ve kapı serbestçe hareket edebilir. İç mekândan kapı kilitlemek istendiğinde kasnağın arasına ahşap bir takoz yerleştirilir. Böylece dışarıya bakan deliğe müdahale edilmesiyle kapının açılması engellenmektedir. Bu detay ağırlıklı olarak İncirkırı’nın kuzeyindeki Akseki ve İbradı ilçelerinde bulunan geleneksel evlerde görülür. Akseki-İbradı Havzası’nda bu geleneksel detaya “tıfraz” adı verilir (Kavas, 2009a). Eldeki malzeme ve olanakların verimli bir şekilde değerlendirilmesini sağlayan bu sistem yöre insanının pratik zekâsının fiziksel bir göstergesidir.

Foto 8: Geleneksel Kilit Sistemi, Ev-1 Zemin Kat Kapı Kasası (Fotoğraf: K. R. KAVAS)

Sonuç

Yukarıdaki çalışma gösteriyor ki İncirkırı yerleşimi ve mimarisi halen yaşamakta olan ve çevresindeki özgün coğrafî ve iklimsel koşullardan temellenen bir mimari anlayışı yansıtır. Yapıların yönlenmeleri, birbirlerine uzaklıkları, duvarların kalınlıkları ve yapı malzeme ve tekniklerinin nitelikleri yüzyıllar boyunca devam eden bilgi aktarım süreçleri boyunca mükemmelleşmiştir.

Geleneksel yapılı çevreye ilişkin mekânsal parametrelerin nasıl belgelenip yorumlanacağı da başlı başına bir tartışma konusudur. Kuramsal düzeydeki bu hususa getirilen öneri bu makalede bir örnek üzerinden incelenmiştir. Buna göre geleneksel kırsal mimari örneklerinin çevresel ve kültürel bağlamlarından yalıtılarak salt birer sanat objesi gibi tipolojik açıdan incelenmeleri sanat tarihinin kalıplaşmış yöntemlerinden biri olup bu yöntem, mimarlık tarihinin müstakil bir disiplin olarak ortaya çıktığı günümüzde tasfiye olmaya muhtaçtır. Bunun yerine mimari ürünü bağlamsal veriler ile ilişkili bir biçimde inceleyen yeni tarih yazımı yaklaşımları kesin bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu yönüyle, mimarlık tarihi araştırmalarında yeterince değinilmeyen geleneksel-kırsal mimari örneklerinin özellikle Anadolu'daki geleneksel kültüre ilişkin tarih yazımında sahip olduğu önem anlaşılmaktadır. Doğru bir şekilde tarihsel bağlamına oturtularak günümüz ihtiyaçları çerçevesinden incelenen bu örnekler barındırdıkları tasarım ilkeleri ile gelecekteki yerleşimler için de birer rehber konumundadırlar.

KAYNAKLAR

- Aksoy, E. (1963). "Orta Mekan: Türk Sivil Mimarisinde Temel Kuruluş Prensipleri". *Mimarlık ve Sanat* (7-8), s. 39-92.
- Aran, K. (2000). *Barınaktan Öte: Anadolu Kır Yapıları*. Ankara: Tepe Mimarlık Kültürü Merkezi.
- Bektaş, C. (2007). *Türk Evi*. İstanbul: Bileşim Yayınevi.
- Erzen, J. (2006). *Çevre Estetiği*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Gürsoy, A. (2004). "Antropoloji, İnsan Yerleşimleri ve Etik," *Etik Estetik: II. Mimarlık ve Felsefe Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, İstanbul: Yapı Yayın, s. 12-21.
- Hughes, J. D. (2005). *The Mediterranean: An Environmental History*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.
- İmamoğlu, V. (2006) *Geleneksel Kayseri Evleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Kuban, D. (1995). *Turkish Hayat House*, İstanbul: Eren Yayınları
- Küçükerman, Ö. (1973). *Anadolu'daki Geleneksel Türk Evinde Mekan Organizasyonu Açısından Odalar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Meiggs, R. (1982). *Trees and Timber in the Ancient World*. Oxford: Clarendon Press.
- Naumann, R. (1991). *Eski Anadolu Mimarlığı*. (çev: Beral Madra). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.